

Livet i Paradiset och Lissma bygden på 1930 talet.

Intervju den 16 maj 2002 med Ragnar Gustafsson f 1911.

Intervjuare: Björn Hallerdt och Mats Gullberg för Paradiset Hanvedens Vänner

Ragnar föddes den 17 maj 1911 på torpet Hellsta under Norrgården i Närle by, Vallentuna socken.

Bruket

Brorsan, Reinhold Gustafsson, bodde i Bruket och hade tidigare hjälpt till med tvätt i trakten, likaså hans fru Greta, som nästan var född i tvättstugan. De flesta småbönder häromkring i Lissma-trakten tvättade. Brorsan hyrde stugan och tvättstugan av Olsén, som ägde marken och betalade nog en ganska blygsam hyra. Reinhold hade trafikrättigheter för en lastbil, med det var inte så mycket körningar och tvätten var huvudnäringen. Många hade en liten lastbil själva och körde den när de hämtade och lämnade tvätt.

1932 var det mycket ont om arbete och det fanns inga som helst arbetslöshetsersättningar eller bidrag. Var man utan jobb fick man tigga. Reinhold erbjöd mig att komma och hjälpa till med tvätten och då flyttade jag till Bruket. Stugan var bristfällig, ett lite större rum och ett lite mindre kök. Vi var fyra personer där för de hade ett barn också som var ganska litet då. Det var trångt. Jag låg i kökssoffan. Det var trivsamt i alla fall, jag trivdes bra överhuvudtaget.

I Bruket hade vi bra med vatten från Ådran, det var en fors där. Reinhold hade byggt en damm som rymde åtminstone ett par kubikmeter och där kunde vi skölja. Vatten bars in i hink, men en del andra hade pumpar också. Man fick pytsa in, när man skulle värma vatten. Vår torklada stod på höjden vid Bruket, med öppningsbara luckor till. Loftet var för torkning och i nedre delen hade han bilen under tak. Efter blötläggning tvättade vi i het lut i en 150 liters gjutjärnsgröta. Andra tvätterier kunde ha två grytor, åtminstone den ena inmurad med eldstad under. Vittvätt kokade man i grytan, kulörttvätt borstade man, jobbade kanske 10-15 minuter med varje tvätt. Tvätten sköljdes i dammen utanför tvättstugan och att skölja i iskalltvatten vintertid var ingen sinekur. Sen vred man ur tvätten i en handdriven vridmaskin.

Följande sommar, 1933, började Reinhold modernisera, först med en handdriven centrifugmaskin, sen köpte vi på avbetalning en liten bensinmotor som drev stötvaggan och centrifugen. Jag tror den kostade 400 kronor.

Brorsan körde tvätt från flera andra från Waxins i Paradiset och även från Slåboda, åtminstone från tre tvätterier. Det kunde vara 10-12 upp till 15 säckar, som skulle levereras till beställarna, många privata adresser, särskilt på Östermalm. De hade råd att skicka bort tvätt till landet. Då fick han åka till varenda adress i hela stan.

Det fanns en del mangelaffärer i stan som tog emot, samlade ihop och lämnade ut tvätt till landstvättar. När tvätten kom tillbaka manglade och strök de den och levererade till kunderna. Brorsan och jag hade en mangelaffär på Riddargatan 21; vi hade inte mycket privattvätt. Ägaren av mangelaffären var en jävla buse, han vägde tvätten och satte på viktappar på säckarna och det gällde. Men när vi kontrollvägde en säck som vägde 25 kg kunde han ha satt på 20 kg. Han stal en hel del av oss på det sättet, 10-15 % av den redan magra inkomsten. Det var känsligt, för det var ju vårt livsuppehälle, men vi tordes inget säga och klaga. Så var det åtminstone i flera år.

20 öre/kg betalade mangelaffären. Hos privatkunder det vara 30 och upp till 40 öre – men mangelaffärerna pressade priserna. Vi ville hellre haft privatkunder, men eftersom vi var nyetablerade och inte hade privatkunder förut var det svårt att få privattvättar. Vi kunde tvätta 400-500 kg i veckan. Det kunde bli 100 kronor för två mans jobb en hel vecka och tre också för Reinholds hustru jobbade också.

Det var nog 1937 som Reinhold slutade med tvätten. Då skaffade han flera lastbilar och byggde garaget. Jag högg ved vid Årtorp hösten 1933 och tjänade högst 3:75 om dan. För 1 kubikmeter ved, fälld, kvistad och uppsågad fick jag 1:25 och man måste jobba från tidigt på morgonen till skymningen för att få ihop 3 kbm. Julen 1933 sålde vi julgranar utan förtjänst. Köpte 100 granar av grannen för 1 krona styck och hade fått plats på Söder där vi stod i fyra dagar, Men det var överflöd på julgranar det året och vi lyckades inte sälja för mer än 100 kronor , så vi kom hem fattigare än när vi åkte dit.

Efter tvätteritiden kom jag till Ågesta och körde lastbil för ägaren, kapten Hellstedt. Bodde i en flygel vid Ågesta Gammelgård och fick sen flytta in i en nybyggd kåk. Men det var tjänstebostad, och när man inte hade tjänsten längre fick man flytta. Under hela kriget hade jag vedgasaggregat och högg veden själv till gasen.

Jag fortsatte att köra och var bla med om en del jobb vid anläggningen av kraftvärmeverket i Ågesta. Så småningom blev det mobilkran hos Olsson & Skarna. 1950 byggde jag min kåk i Stuvsta; då hade man fortfarande bykgryta i tvättstugan, innan tvättmaskinerna kom. 1973 köpte jag lägenhet i Högdalen. Det är hemskt vad penningvärdet och priserna har förändrats. Jag kommer ihåg när bensinen kostade 18 öre litern, i början av 1900-talet. Det var en kolossal fattigdom på 30-talet och framöver. Jag var fattig till 1950 ungefär.

Paradiset

Waxins i Paradiset hade också tvätt. De körde tvätten med häst och vagn till Bruket och sen tog brorsan den med sin bil. Varje lördag kom de med lasset och brorsan körde till stan. Gerda Waxin var med då, lämnade tvätt och inkasserade betalningen. Vägen till Paradiset var väldigt dålig och det var inte ofta man kunde köra med lastbil ditupp, beroende på årstiden. På vintern var det alldeles otänkbart.

Waxins hade mindre tvätt än vi, vi kanske hade 200 kg i veckan i poster på 8-10 kg och uppåt 20 kg. Det var många poster. De hade nog bara privatkunder, nästan alla innanför tullarna, men någon vid Lindevägen i Enskede, nära Slakthuset.

Vattnet i bäcken från Trehörningen räckte till Waxins, de hade ingen brist. Tvättstugan stod på ängen vid bäcken, nära skogskanten, torkladan på gårdsplanen mellan lillstugan och uthuslängan. Det fanns inga maskiner i tvätten då (1932) utan man använde en stötvägga. En slöjdare i Ekedal, SlöjdarKalle, gjorde såna där. Det var en låda med slår i så att det blev rörelse i tvätten. Den drogs för hand i en fram och återgående rörelse på några järn. Lite tung att dra hela tiden, men konstruktionen gjorde att den gick till tillbaka av sig själv, så den var ändå ganska lättarbetad och tvättade effektivt. Luten till tvätten köpte man.

Familljen Waxin bestod av makarna Knut och Gerda, dottern Anna, som inte var hemma längre och sonen Rune. Anna gifte sig Torsell och bodde först i en villa vid ån nedanför Kastellet, senare i Österhaninge. Waxins hade också en hjälpreda i tvätten, en kille som hette

Sten Axelsson och var måg i Slåboda. Han blev byggnadsjobbare sen. Pojkarna Sten och Rune bodde i Lillstugan. Sten var en väldigt sympatisk kille, född 1916 eller 1917, lite äldre än Rune.

Waxins hade friköpt torpet omkring 1915. Flera andra torp under Lissma, t ex Björklund och Gustavsberg friköptes också vid den tiden. Till den odlade arealen hörde då också området för den nuvarande parkeringsplatsen och ängen på södra sidan av byggnaderna. Waxins odlade potatis och alla fyra sädesslagen, både korn, vete, havre och råg. De sålde ingenting av detta utan förbrukade skörden själva, gröpade havre och kom till djuren. De hade 2-3 kor, några kalvar, häst, gris och höns men inga får eller getter. Tjur fanns nog nere i Lissmatrakten. Hö odlades förstås också till hästen och korna. Mjölken förbrukades, högst 20 liter per dag på den tiden. Men Ivar Lo-Johansson hämtade mjölk här, när han bodde i nån koja där uppe i skogen vid Trehörningen. Rune hade ett tackbrev från Ivar Lo; jag har aldrig träffat honom.

Korna måste ju ledas till tjuren sedan de kommit i sin. Jag har själv mjölkat kor så det vet jag. Kalvaarna föddes upp och kördes sen till slakthuset. Kalvkött var ju fint. Olssons på Ekbacken, en gård på andra sidan Lissmasjön, hade grisuppfödning i stor skala, säkert ett par hundra svin i svingården. Han hade anställd svinskötare. Det fanns flera svingårdar men Ekbackens var nog den största. Brorsan hämtade svinmat från restauranger i stan en dag i veckan. Olsson var slaktare själv och livnärde sig på svinskötseln. Under kriget förekom rätt mycket smygslakt. Brorsan körde slaktdjur, både grisar och kalvar till slakthuset.

Vid Paradiset hade de tröskverk, en tröskverkstunna eller cylinder som måste ha gått 800 – 900 varv i minuten. Den klämde ut halm, agnar och säd direkt. Sen fick dom skaka halmen där och kratta undan den. Sen vart det bara boss och säd kvar som de måste köra i en tröskvanna för att rensa säden. Större gårdar hade självrensande tröskverk t ex i Vallentuna, som jag kom ifrån. Här hade de inte elektrisk ström, den kom nog inte förrän efter andra världskriget tror jag. Till belysning hade de Primuslyktor, strumplyktor, de drevs med fotogen som man pumpade upp. Och så hade lyktan en ”Auer” strumpa, som blev alldeles vit. Man måste fylla fotogen tätt som ofta!

Knut Waxin jobbade också i skogen. Johansson och hans söner på Lissma Såg köpte skog på kronans mark, avverkade och körde fram till sågen. Waxin körde fram allt virke med häst till bilväg och hade jobb hela vintrarna. Det var en viktig födkrok som gav kontanter. De klarade sig nog ganska bra.

Det var inte mycket nöjen som bjöds här i trakten. Omkring 1933 ordnades lördagsdans hos Bylunds, i Stora Kisala, som hade tre barn. De hade byggt ett hus på gården som lämpade sig för dans. Dit gick vi om vi fick tag på någon dragspelarare. Vi fick låna huset gratis, men Bylunds tjänade lite på att sälja kaffe och läskedrycker. Spelmannen fick kanske ihop 10 kronor genom att gå med hatten – det motsvarade två dagslöner.

Rune Waxin var duktig cyklist och han och jag cyklade våren 1934 från Paradiset till Älvkarleby. Vi startade klockan tre på morgonen, stannade en stund i Uppsala, men var ändå framme i Älvkarleby kl 11 efter 18 mil. Men sen kändes drygt att cykla hem igen så vi tog tåget till Stockholm.

Knut Waxin gick alltid in till oss på Bruket när han kom hem från stan. Ibland stack han iväg och blev borta ett par dar. Ingen visste var han varit eller vad han gjort. När han kom hem sa hans fru Greta: ”Jaså vi får stadsfrämmande”. Men hon tog inte illa upp. Han var lite sprallig

och lurig. Waxin hade plommonstop. En gång, på senvåren, körde han knytnäven rätt genom hatten. Sen fick han ingen ny hatt utan fick ha krimmermössan på sig även när han gick på begravning i Slåboda.

1938 sålde Waxins Paradiset till Svenska Turistföreningen, fick kanske 15 000 kronor och köpte en villa i Vendelsö. En gång när de var och hälsade på i Paradiset tillsammans med Gerdas bror, som hette Lindström, undrade han spydigt om de var där för att hämta resten av köpeskillingen. Han var affärsman och tyckte att de sålt för billigt, med skog och allt. STF hade väl Paradiset 5-6 år, sen köpte Stockholms stad torpet och flera andra egendomar i Lissma – trakten.

Utskriften är redigerad för att intervjun skall få tydlig struktur. En del avsnitt utan direkt anknytning till Paradiset har uteslutits.

17 oktober 2008 /Björn Hallerdt